

Fantastični elementi u zbirci Stjepana Čuića „Staljinova slika i druge priče“

Kovačević, Zrinka

Undergraduate thesis / Završni rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:262496>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-19**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

Sveučilište u Zadru

Odjel za kroatistiku i slavistiku - Odsjek za hrvatski jezik i
književnost

Preddiplomski sveučilišni studij hrvatskog jezika i književnosti (jednopedmetni)

Zrinka Kovačević

**Fantastični elementi u zbirci Stjepana Čuića
„Staljinova slika i druge priče“**

Završni rad

Zadar, 2018.

Sveučilište u Zadru

Odjel za kroatistiku i slavistiku - Odsjek za ruski jezik i književnost

Preddiplomski sveučilišni studij hrvatskog jezika i književnosti (jednopedmetni)

Fantastični elementi u zbirci Stjepana Čuića „Staljinova slika i druge priče“

Završni rad

Studentica:

Zrinka Kovačević

Mentorica:

doc. dr. sc. Sanja Knežević

Zadar, 2018.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Zrinka Kovačević**, ovime izjavljujem da je moj **završni** rad pod naslovom **Fantastični elementi u zbirci Stjepana Čuića „Staljinova slika i druge priče“** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 22. rujna 2018.

SADRŽAJ

1. Uvod.....	6
2. Pojava i okolnosti nastanka hrvatskih fantastičara	8
2.1. Hrvatski fantastičari.....	11
3. Stjepan Čuić	13
4. Poetika Stjepana Čuića	14
5. Fantastični elementi u zbirci „Staljinova slika i druge priče“.....	16
5.1. Čudesnost i snovitost	18
5.2. Metamorfoza i antropomorfnost	20
5.3. Personificiranje	21
5.4. Gomilanje	23
5.5. Nadnaravna moć	25
5.6. Ironizacija	26
6. Zaključak.....	27
7. Sažetak: Fantastični elementi u zbirci Stjepana Čuića „Staljinova slika i druge priče“ ...	28
8. Izvori i literatura.....	29

1. Uvod

U radu se istražuju fantastični elementi u zbirci priča hrvatskoga književnika Stjepana Čuića „Staljinova slika i druge priče“. Nakon obradbe društveno-političkoga konteksta pojave skupine književnika koje, zbog stilske uporabe fantastičnih motiva, kritika svrstava u hrvatske fantastičare, prikazuju se značajke i predstavnici te skupine u sklopu nacionalne književnosti.

Radi se o skupini književnika koja se na društvenoj i književnoj pozornici javlja neposredno nakon stanovite liberalizacije političkoga života, poslije pada jednoga od najmoćnijih ljudi jugoslavenskoga komunističkog režima – Aleksandra Rankovića i prvih znakova pojave Hrvatskoga proljeća.

U skupini tih društveno angažiranih književnika, kao urednik časopisa „Tlo“, nalazi se i Stjepan Čuić.

Prikazana su i različita stajališta kritike o odnosu te skupine prema društvenoj zbilji. Dok jedni smatraju kako „fantastičari“ uporabom fantastičnih motiva rade otklon od zbilje, drugi pak tvrde kako su oni usidreni upravo u toj zbilji, a fantastične motive rabe tek kao figurativno pomagalo i zaštitu od moguće političke represije totalitarnoga društva.

Radi se o društveno angažiranim tekstovima, čiji autori zapravo kritički progovaraju o totalitarnom sustavu i razotkrivaju manipulativnu moć njegova ideološkoga diskursa.

Obrađuju se Čuićevi biografski i bibliografski podatci, osnovne značajke njegove poetike te se pojedinačno analiziraju fantastični motivi u pričama koje imaju realnu osnovu u zbilji.

Premda se Čuić, uz vlastitu izvornost, naslanja na hrvatsku tradiciju u njegovu su stvaralaštvu brojni utjecaji svjetske književnosti. Osim što u sklopu domaće tradicije tematizira odnos pojedinca i vlasti te „izgubljene zavičajnosti“ tu su i utjecaji iz svjetske književnosti, kao što su bulgakovljevska grotesknost, gogoljevski humor, kafkijanska realističnost i orwellovska apokaliptičnost.

Likovi koje koristi su pojedinci te društvo opisano kao jedno tijelo – masa i personificirana vlast te različiti fantastični elementi kao sastavni dio neobjašnjivoga. Naime, ono što društvo ne uspijeva racionalno objasniti pripisuje se nadnaravnome. Tako predmeti oživljavaju, a bića dobivaju nadnaravna svojstva. Oni se mijenjaju nesukladno zakonima fizike, gomilaju se, čudesno se pojavljuju i nestaju.

U središnjemu se dijelu rada pojedinačno analiziraju fantastični elementi Čuićeve zbirke „Staljinova slika i druge priče“. Riječ je o elementima razvrstanim u nekoliko skupina; čudesnost i snovitost, metamorfoza i antropomorfnost, personificiranje, gomilanje, nadnaravna moć i ironizacija.

2. Pojava i okolnosti nastanka hrvatskih fantastičara

Hrvatska je nakon Drugoga svjetskog rata postala dijelom jugoslavenske države, u kojoj je revolucionarnim putem uspostavljen totalitarni komunistički sustav. (Macan i Holjevac, 2013: 348-349)

Masovna smaknuća zarobljene hrvatske vojske i civila te nasilni postupci jugoslavenskoga režima izazivali su otpore pa su katolički biskupi „Pastirskim pismom vjernicima 20. IX. 1945.“ prosvjedovali protiv novoga režima. Predstavnik predratne jugoslavenske vlade i hrvatski ban Ivan Šubašić ubrzo je istupio iz Brozove vlade pa su komunisti još sustavnije učvršćivali svoju vlast i potiskivali građansku oporbu. (Macan i Holjevac, 2013: 349)

Čak i formalno slobodni izbori bili su ograničeni jer oporbene stranke nisu mogle slobodno istaknuti svoje liste, a birači koji su simpatizirali oporbu mogli su glasovati tek ubacivanjem kuglica u kutiju bez liste. (Macan i Holjevac, 2013: 349)

Ukinuta je sloboda tiska, a mediji su došli pod nadzor komunističkoga režima. Smaknut je gotovo cijeli naraštaj hrvatskih novinara. Mnogi su hrvatski književnici stradali na križnim putovima i u poratnom obračunu boljševika s političkim protivnicima. (Grbelja, 2000: 123-188)

Jugoslavenskim komunističkim ustavom 31. I. 1946. ozakonjen je državni centralizam i revolucionarna diktatura u partijskoj državi oblikovanoj prema sovjetskom modelu. Po unutarnjoj podjeli Jugoslavija je razdijeljena na šest republika: BiH, Crna Gora, Hrvatska, Makedonija, Srbija i Slovenija. U toj podjeli Srbiji su pripale autonomna pokrajina – Vojvodina i autonomna oblast – Kosovo i Metohija. (Macan i Holjevac, 2013: 349)

Takvom podjelom Hrvatska je izgubila istočni Srijem i Boku kotorsku, (Macan i Holjevac, 2013: 351) te hrvatske dijelove prijeratne Banovine Hrvatske u Posavini, središnjoj Bosni te Hercegovini.

Nakon što su komunisti uspostavili svoju vlast potpuno su uklonili političke protivnike iz javnoga života, a vjerske zajednice odvojili od države. Tako je i zagrebački nadbiskup Alojzije Stepinac uhićen i u montiranome procesu osuđen 11. X. 1946. na 16 godina tamnice pod optužbom za navodno djelovanje „protiv naroda i države“ jer nije prihvatio Titov prijedlog da odvoji Katoličku Crkvu u Hrvatskoj od Vatikana. (Macan i Holjevac, 2013: 349-351)

Revolucionarno je nasilje pogodilo i nacionalne manjine. Nijemcima je oduzeta imovina i prisiljeni su na iseljavanje iz Slavonije i Srijema u Austriju i Njemačku, a mnogi Talijani napustili su Istru preselivši se u Italiju. U Zagrebu je 7. VI. 1947. na smrt osuđena skupina visokih ustaških dužnosnika na čelu sa Slavkom Kvaternikom. Početkom 1948. osuđeno je u Zagrebu i nekoliko istaknutih članova Hrvatske seljačke stranke. Bio je to kraj djelovanja te stranke u domovini. Nedugo nakon toga su uništene križarske i druge gerilske skupine koje su još ponegdje pružale otpor jugoslavenskom režimu, a mnogi su Hrvati osuđeni u političkim procesima kao protivnici komunističkoga poretka ili su bili označeni kao građani drugoga reda u novoj državi. (Macan i Holjevac, 2013: 351)

Jugoslavenski režim se surovo obračunavao i s komunistima koji su zastupali hrvatske interese, što pokazuje slučaj Andrije Hebranga. On je uhićen 1948. i poslije ubijen u beogradskom zatvoru. Na Golom je otoku, 1949., osnovan koncentracijski logor za one koji su kao Brozovi protivnici bili optuženi za potporu sovjetskomu diktatoru Staljina. (Macan i Holjevac, 2013: 352)

Istodobno, po uzoru na Sovjetski Savez, podržavljani su mnogi gospodarski subjekti, čime je privatno vlasništvo u zemlji postalo prilično rijetka iznimka. Politički se sustav temeljio na isključivoj ulozi komunista u upravljanju partijskom državom i državnim gospodarstvom, a formalni ustavni federalizam u stvarnosti je zamijenjen centralizmom. (Macan i Holjevac, 2013: 351)

Takav politički sustav popraćen nacionalizacijom gospodarskih subjekata i prisilnim otkupom proizvodnih viškova rezultirao je raslojavanjem društva u republikama te potaknuo unutarnje otpore beogradskom centralizmu i komunizmu. (Macan i Holjevac, 2013: 352)

Hrvatska kao republika nije mogla odlučivati ni o vanjskoj niti o unutarnjoj politici. Također nije imala većih prava pri odlučivanju oko financijskih sredstava, a općine su donosile odluke koje su bile u skladu s odlukama saveznih tijela. Poduzeća su, pak, upravljala samo dijelom ostvarenoga dohotka i donosila odluke samo o procesu proizvodnje. (Macan i Holjevac, 2013: 353)

Hrvatska je osobito bila zakinuta glede razdiobe kapitala za potrebe razvijanja istočnih dijelova Jugoslavije, ponajprije Srbije. Istodobno je hrvatski jezik bio zasjenjen srpskim u umjetno stvorenom „hrvatsko-srpskom“ ili „srpsko-hrvatskom“ jeziku. Nakon otvaranja državnih granica mnogo je ljudi otišlo na privremeni rad u zapadnu Europu, uglavnom u

Zapadnu Njemačku te u političku emigraciju. Jugoslavenski je komunistički režim političke emigrante smatrao „neprijateljskom emigracijom“ i progonio ih tajnom policijom zvanom UDBA. (Macan i Holjevac, 2013: 354)

Do svojevrsne liberalizacije dolazi nakon Brijunskog plenuma, 1. VII. 1966. kada je smijenjen zloglasni Titov zamjenik Aleksandar Ranković. Neposredno nakon njegova pada objavljena je 17. III. 1967. i „Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskoga književnog jezika“. Deklaraciju su potpisale sve ključne hrvatske kulturne ustanove, a njome se zahtijevala ravnopravnost hrvatskoga, srpskoga, slovenskoga i makedonskog jezika u svim saveznim ustanovama. No, unatoč Rankovićevu padu, „Deklaracija“ je tada ipak osuđena kao „neprijateljski akt“, a njezini su autori podvrgnuti različitim pritiscima i udaljeni iz javnoga života. (Macan i Holjevac, 2013: 354)

Nakon Rankovićeve smjene postupno se u Hrvatskoj na partijskoj ljestvici uspinju Savka Dabčević Kučar i Miko Tripalo. Tijekom njihova mandata probudile su se hrvatske nade, a uz omladinski tisak posebnu živost društveno-političkom životu davao je u travnju 1971. pokrenut u Matici hrvatskoj „Hrvatski tjednik“. On je zagovarao nedjeljivu suverenost hrvatskoga naroda u Hrvatskoj. Oživljavanje političkoga života, studentski pokret i sve znatnija djelatnost Matice hrvatske te stanovita liberalizacija političkoga djelovanja omogućila je nacionalni preporod, nazvan Hrvatskim proljećem, čiji je cilj bilo konstituiranje Hrvatske kao države u postojećim jugoslavenskim granicama. Tomu se naravno usprotivio diktatorski režim komunističkoga vođe Josipa Broza Tita te moćni velikosrpski krugovi, što je rezultiralo slamanjem Hrvatskoga proljeća i smjenom Savke i Tripala sa svih političkih dužnosti. Kao izravna posljedica sloma Hrvatskoga proljeća potkraj 1971. godine došlo je do masovnih progona čije su žrtve bili Hrvati pod optužbom da su politički djelovali na rušenju vladajućega poretka i Jugoslavije. (Macan i Holjevac, 2013: 356)

Neposredno nakon intervencije iz Beograda ugašena je najstarija hrvatska kulturna ustanova - Matica hrvatska, a intelektualci okupljeni kulturnim i književnim radom u njezinu okrilju podvrgnuti su progonu, zatvaranjima i zabrani javnoga nastupanja i djelovanja. Oni u inozemstvu bili su izloženi i političkim ubojstvima. Nastupilo je razdoblje neslobode, kasnije poznato pod nazivom „hrvatske šutnje“. (Macan i Holjevac, 2013: 356-357)

Djelić ozračja tog olovnoga i traumatičnoga vremena nakon 1971. u Hrvatskoj i položaju hrvatskih intelektualaca donosi Mate Kovačević u svojoj knjizi „Biljezi hrvatskoga identiteta“.

Pišući o knjizi Dubravka Jelačića Bužimskoga „Nezaboravne priče iz Kavane Corso“, koja nizom pripovijedaka tematizira lik hrvatskoga filmskog kritičara Vladimira Vladeka Vukovića, u tekstu o Vladekovu saboru u kavani Corso, a između ostalih, zastupnik za stolom je bio i književnik Stjepan Čuić, ističe kako su nakon sloma Hrvatskoga proljeća, 1971. godine, dvije zagrebačke kavane – Gradska kavana i kavana Corso postale svojevrsne oaze hrvatske slobode. Ondje su se okupljali prognanici iz javnosti – hrvatski protivnici jugoslavenskoga komunističkog režima. U Gradskoj kavani oko stola generala Ivana Šibla okupljali su se bivši političari i otpisani generali, a u kavani Corso, oko Vladekova stola, okupljali su se pretežno predstavnici hrvatske kulture. Vladekov svijet ovjekovječio je jedan od predstavnika hrvatskih fantastičara – Dubravko Jelačić Bužimski u nizu svojih priča. (Kovačević, 2016: 301-302)

2.1. Hrvatski fantastičari

Hrvatski fantastičari novi su val (Šicel, 1997: 254) pisaca koji se pojavio u hrvatskoj književnosti na prijelazu sa šezdesetih na sedamdesete godine s novim fantastičnim modelom hrvatske proze. Riječ je o piscima koji su iz različitih pobuda hrvatsku prozu počeli tematski i pripovjedno okretati od dotada uvriježenoga realističkog načina pisanja. (Petrač, 2006: 277)

Glavni utjecaji koji se ogledaju u djelima hrvatskih fantastičara jesu borgesovski, kafkijanski i bulgakovljev. (Šicel, 1997: 254) Ivana Babić tim utjecajima dodaje i marquezovski utjecaj dokazujući ga na Čuićevoj fantastičnoj zbirci u svojem radu „Hispanoamerička fantastika Gabriela Garcíe Márqueza u 'Staljinovoj slici i drugim pričama' Stjepana Čuića“.

Hrvatski fantastičari se borgesovskim modelima proze, kriminalističkim pričama, nekim vrstama znanstvene fantastike i prozama slobodne erotske tematike distanciraju od konkretne zbilje i problema što ih ona zadaje. Klone se realističnosti i društvene prepoznatljivosti. (Petrač, 2006: 277)

Od Petračeva stajališta postoje i oprječna mišljenja. Tako Kuvač-Levačić i Car u svome radu navode kako književni tekst može biti dijelom ideološkoga diskursa koji proizvodi jedna društvena skupina. Isto tako, s druge strane, može biti društveno angažirani tekst koji kritizira i razotkriva manipulativnu moć ideološkog diskursa. Brojni tekstovi hrvatske fantastične književnosti pripadaju posljednjoj skupini. Tako je fantastična književnost način za izreći

zabranjeno i opasno na prihvatljiv način. Ona autora prividno otklanja od politike. (Kuvač-Levačić, Car, 2012: 287-288) I Stjepan Čuić u jednome razgovoru progovara o tome. Na pitanje tko je „proizveo“ hrvatske fantastičare, generaciju hrvatskih pisaca kojoj i sam pripada, odgovora: „Pojam su izmislili kritičari Visković i Donat. U vrijeme kada su ga izmislili to je nama i odgovaralo, jer su nas tako odmakli od izravnog kontakta s aktualnom ideologijom i politikom.“ (Kuvač-Levačić, Car, 2012: 288, prema: Tunjić 2000: 19)

Kovačević pak smatra kako je hrvatska fantastična književnost jedna vrsta novoga hrvatskog realizma gdje su fantastično i nadrealno tek stilska pomagala kako bi se izreklo ono što je zbiljsko. Takav je način pisanja karakterističan za dulja razdoblja neslobode. (Kovačević, 2016: 290)

Sedamdesetih godina prošloga stoljeća u književnosti se, uglavnom kraćim pripovjednim formama, javljaju pisci poput Pavla Pavličića, Dubravka Jelčića Bužimskoga, Drage Kekanovića, Gorana Tribusona, Veljka Barbierija, Irfana Horozovića i Stjepana Čuića. (Petrač, 2006: 278)

Sastavljači „Antologije hrvatske fantastične proze i slikarstva“ Branimir Donat i Igor Zidić fantastične elemente pronalaze još u hrvatskoj prozi 19. stoljeća u priči „Ljubav na odru“ Rikarda Jorgovanića-Fliedera pa u priči „San doktora Mišića“ Ksavera Šandora Gjalskoga ili pak u priči Janka Leskovara „Misao na vječnost“. Fantastičnih elemenata tako ima, između ostalih, i kod Dinka Šimunovića, Antuna Gustava Matoša, Ulderika Donadinija, Đure Sudete, Vjekoslava Kaleba itd. (Usp. Donat – Zidić, str. 493-502)

Donat i Zidić imaju od Petrača širi popis hrvatskih fantastičara važnih za razdoblje kad se javlja i Čuić svojim pričama. Između ostalih, tu su Ranko Marinković, Nedjeljko Fabrio, Alojz Majetić, Dubravko Horvatić i Nikola Đuretić.

3. Stjepan Čuić

Stjepan Čuić rođen je 1. IV. 1945. u Bukovici pokraj Tomislavgrada. Diplomirao je ruski jezik i književnost te jugoslavistiku na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Bio je urednik časopisa „Tlo“, u kojem su, između ostalih, surađivali autori skloni idejama Hrvatskoga proljeća te pripadnici fantastičnog vala, poput Dubravka Jelačića Bužimskog. (Golob, Majetić, 1979: 56, 108) Godine 1989./1990. bio je lektor hrvatskoga jezika na Sveučilištu u Bambergu. Devedesetih je godina pisao kolumne u „Vjesniku“, „Slobodnoj Dalmaciji“ i drugim glasilima. Bio je glavni urednik Trećega programa Hrvatskoga radija. (Čuić, 2006: 293)

U književnost je ušao 1965. mladenačkom zbirkom poezije „Iza bregova“. Proslavio se 1971. svojom prvom zbirkom priča „Staljinova slika i druge priče“. O njoj je kritika pisala mnogo, a doživjela je i nekoliko izdanja. Sljedeće njegovo djelo, izašlo 1979., također je zbirka pripovijedaka – „Tridesetogodišnje priče“. Nakon njih, 1980. godine, pojavljuje se roman „Dnevnik po novom kalendaru“. Ta je knjiga pisana s 1972. na 1973. (Nemec, 2000: 152) Godine 1981. objavljuje kulturni roman „Orden“. Čuić je u ovome romanu tematizirao hrvatsku pomirbu, koja je bila u izravnoj političkoj opreci ne samo s komunističkim totalitarnim režimom, nego i s jugoslavenskom državom, što je u ono doba bilo gotovo ravno potpisu vlastitoga smaknuća. (Kovačević, 2014.)

Roman „Orden“ završio je u tzv. „Bijeloj knjizi“, dokumentu Centra za informiranje i propagandu Centralnog komiteta Saveza komunista Hrvatske pod vodstvom Stipe Šuvara. Taj dokumenat je sastavljen pod nazivom „O nekim idejnim i političkim tendencijama u umjetničkom stvaralaštvu, književnoj, kazališnoj i filmskoj kritici, te o javnim istupima jednog broja kulturnih stvaralaca u kojima su sadržane politički neprihvatljive poruke“. (Lovrenović, 2017.)

Osim navedenih djela u suradnji s Vergilijem Nevjestićem objavio je poemu „Otok“, 1985., zatim s Ivanom Lovrenovićem knjigu „Pripovijesti“, 1986., roman za mladež „Tajnoviti ponor“, 1990. (Čuić, 2000: 293) i zbirku priča „Čuvar srpa i čekića“, 2014. Objavljuje i publicističke radove političke tematike – „Abeceda licemjerja“, 1993; „Lule mira“, 1994; „Tumač vlasti“, 2008. (HE, 2018.)

4. Poetika Stjepana Čuića

Čuićeve se proze naslanjaju na hrvatsku tradiciju, ne destruiraju je. (Petrač, 2006: 278) Tako piše i Jozo Laušić naglašavajući autohtonost Čuićevih priča i njihovog literarnog oca – tradiciju. (Petrač, 2006: 283).

U Čuićevom stvaralaštvu brojni su utjecaji hrvatske tradicije i svjetske književnosti. Tako tematiziranje odnosa pojedinca i vlasti postoji već u Andrićevoj „Proklesoj avliji“ te kod bošnjačkoga književnika Meše Selimovića u djelima „Derviš i smrt“ i „Tvrđava“. Nailazi se na utjecaj Marinkovićevih novela, Novakovu „izgubljenu zavičajnost“ i „Miris, zlato i tamjan“. Od autora svjetske književnosti izražena je u Čuića bulgakovljevska grotesknost, gogoljevski humor, kafkijanska realističnost i orwelloska apokaliptičnost. (Petrač, 2006: 279)

Skлонost grotesci je ono što Čuića povezuje s Marinkovićem, koji svoju literaturu gotovo u cijelosti ostvaruje u prostoru groteske. U tom svijetu okrenutom naopako ironija je superiorna vladarica ljudskim značajevima. Pobunjeni čovjek pretvorio se u poniženoga pojedinca. (Donat, 1975: 47)

Donat smatra kako Čuić, iako se prividno zanima samo za konkretne povijesne situacije, otkriva u svakodnevnom nazočnost čudesnoga. I u svakodnevnim zbivanjima ima nešto što se ne može objasniti. Postoje sile koje um nije kadar dokučiti, jedina autentična zbilja ostvariva je u grotesci. (Donat, 1975: 51)

Groteska ga također približava i Slobodanu Novaku, no s njim dijeli i odnos pojedinca prema vlasti te „izgubljenu zavičajnost“, koja u Čuićevu slučaju, osim utrnute nacionalne subjektivnosti, nosi i iskorijenjenost vlastite zavičajnosti čak i iz sklopa hrvatske upravne jedinice unutar bivše jugoslavenske komunističke države.

Čuić pišući želi biti savjest društva, želi kritički komentirati svakodnevicu i uhvatiti se u koštac s određenim povijesnim, društvenim i političkim okolnostima. (Petrač, 2006: 279)

Česte značajke Čuićevih priča bit će izdvojene i dokazane u njihovoj analizi. Obično je u naslovu nagoviješten glavni motiv koji se razrađuje tijekom cijele priče. U pričama je sveprisutan prikaz te kritika društva i vlasti. Motiv koji je zajednički svim pričama jest odnos pojedinca i vlasti. Upravo je zbog te problematike riječ o političkoj fantastici koja je društveno angažirana. Likovi koje koristi su pojedinci, društvo koje je opisano kao jedno

tijelo – masa i personificirana vlast. Oni nemaju dublje psihologizacije jer su svedeni na socijalnu funkciju. (Visković, 1983: 41) Koriste se različiti fantastični elementi. Najprije je riječ o mistifikaciji neobjašnjivoga. Odnosno ono što društvo ne uspijeva racionalno objasniti pripisuje se nadnaravnome te se i opisuje na takav način. Tako predmeti oživljavaju, a bića dobivaju nadnaravna svojstva – mijenjaju se nesukladno zakonima fizike, gomilaju se, misteriozno se pojavljuju i nestaju. Egzistencijalistički je element stalan motiv straha osamljenoga i otuđenog pojedinca u totalitarnome društvu kojime upravlja represivna vlast što čini jednu kafkijansko-orwellovsku atmosferu. U takvome društvu pojedinac gubi svoje ja. Što se naturalističkih elemenata tiče Čuić vješto prikazuje kaotične masovne scene. Priče su dobrim dijelom protkane ironijom i groteskom kojima se nastoji prikazati apsurd i besmisao određenih situacija.

Nakon što je 1971. izašla zbirka „Staljinova slika i druge priče“ jedan je dio kritike Čuića svrstao u krug hrvatskih fantastičara – borgesovaca. Ono čime se njegovo stvaralaštvo razlikuje od tipičnog borgesovskog jest spomenuta društvena angažiranost. (Nemec, 2000: 152)

Po Viskovićevom mišljenju tematski je Čuić na crti realističke proze dok ga izostajanje psihološke razine protagonista, kao drugo bitno obilježje realističke proze, povezuje s modelima fantastične proze. (Petrač, 2006: 284)

Razlika između „Staljinove slike i drugih priča“ te „Tridesetogodišnjih priča“ jest ta da se u drugoj zbirci Čuić odmiče od fantastike, ali ne posve. Likovi više nisu toliko plošno okarakterizirani, dobivaju nešto dublju psihologizaciju. (Petrač, 2006: 284)

5. Fantastični elementi u zbirci „Staljinova slika i druge priče“

Fantastična književnost sadrži događaje koji se ne mogu dogoditi u stvarnosti. „Fantastično to je neodlučnost što ju osjeća biće koje zna samo za zakone prirode kada se nađe pred naizgled neprirodnim bićem.“ (Todorov, 1987: 29) Milivoj Solar pak smatra kako je fantastična književnost „sva književnost koja ne poštuje razliku između stvarnog i izmišljenog, mogućeg i nemogućeg, sna i jave. U fantastičnoj književnosti pretežu elementi maštovitosti, snova, nestvarnoga i čudesnog.“ (Solar, 2007: 115)

Todorov smatra kako moraju biti ispunjena tri uvjeta da bi nešto bilo fantastično. Prvi uvjet je da tekst treba natjerati čitatelja da svijet književnih likova motri kao svijet živih ljudi te da čitatelj bude neodlučan između prirodnoga i natprirodnog objašnjenja događaja. Drugi je uvjet da tu neodlučnost može osjećati određeni lik pa je tako uloga čitatelja povjerena liku, a neodlučnost postaje jednom od tema djela. Treći je uvjet da čitatelj zauzme određeno stajalište prema tekstu te da odbaci alegorijsku i pjesničku interpretaciju. (Todorov, 1987: 37)

Također ističe kako u velikoj većini djela s fantastičnom tematikom dominira pripovjedač u trećem licu jednine jer se tako lakše čitatelju naglašava istinitost fantastičnoga događaja. (Todorov, 1987: 89). Događaji su pak na ovaj ili onaj način nevjerojatni, zapanjujući, jedinstveni, uznemirujući i neuobičajeni. (Todorov, 1987: 50)

Hrvatska enciklopedija definira fantastičnu književnost kao pripovjedni model obilježen prikazbom kakve čudne ili čudovišne pojave s popratnim učinkom zatečenosti, nevjerice pa i zgroženosti književnoga lika i čitatelja. Motivaciju zato nalazi u predajama, snovima, priviđenjima i objavama lišenima racionalnoga uporišta. (HE, 2018.)

U Čuićevoj zbirci priča „Staljinova slika i druge priče“ sastavljenoj od tri ciklusa – „Priče o gradu“, „Priče o Jeleni“ i „Priče o vlasti“ – cijeli je niz spomenutih motiva koji odlikuju njegovo pripovijedanje. No kod Čuića ima i drugih fantastičnih motiva koji se ne navode u spomenutim teorijama.

Glavni aktant u prvom ciklusu priča jest grad. Već se naslovom nagovještuje glavni motiv priče kojemu se pridaju fantastična svojstva. Kasnije i grad dobiva svoju naturalističku scenu. Prikazan je kao jedna homogena skupina koju pokreće sumnja i strah. Sumnjičava i uplašena masa u svakoj priči postaje podivljala masa. Čuić je uspio dočarati mentalitet i orwellovsku atmosferu Duvna u doba jugoslavenske države. Grad živi u strahu, ispunjen sumnjama prema

bližnjima i samozatajnima. Zbog straha se pojedinci dovode, nerijetko, u egzistencijalne krize (npr. Tadija u priči „Križevi“). Fantastični elementi koriste se iz nekoliko razloga. Kada dolazi do mistifikacije predmeta i bića riječ je o kritici mentaliteta – ljudi mistificiraju neobjašnjivo i ono čega se boje. Također se spominju i različita fantastična vjerovanja (npr. o trešnji koja čuva kosti umrloga u priči „Leova kuća“) koje prikazuju praznovjerje sredine. Figurom gomilanja Čuić gradi apsurd i tim karikiranjem stavlja naglasak na određene poruke koje želi pružiti čitateljskoj publici. Po Tzvetanu Todorovu, odnosno njegovome određenju fantastike, ove su pripovijetke fantastične; čitatelj se nalazi u dvojbi je li riječ o čudnim ili čudesnim događajima, a prvi uvjet fantastike jest čitateljeva neodlučnost. (Todorov, 1987: 37) S druge strane, likovi u pričama prilikom fantastičnih događaja uopće im se ne čude kao takvima što je poveznica s bulgakovljevsom atmosferom romana „Majstor i Margarita“.

U ciklusu „Priče o Jeleni“ – „Pisma Jeleni“, „Jelenine želje“, „Jelenine noćne košulje“ i „Jelenino tijelo“ – glavni aktant jest Jelena, iako je ona čitavo vrijeme pasivan i misteriozan lik sumnjiva morala. Nekoliko je godina zatvorena u kuću, ne izlazi jer se nalazi u svojevrsnoj egzistencijalnoj krizi – najprije odbija kontakt sa svijetom onda kada odluči ne primati pisma, nakon toga počinju je doslovno i fizički moriti želje te se u njoj tada rađa želja za smrću. Zaostala u nekome prošlom vremenu, onda kada se prolomi vijest da vojnici dolaze u grad, njezino tijelo više ne može izdržati. Pretvara se u svoju želju – ubija se. U ovome je ciklusu, također, čitatelj u dvojbi radi li se o čudnome ili čudesnome – što je prvi uvjet fantastike (Todorov, 1987: 37), a tu je i bulgakovljevska atmosfera.

„Priče o vlasti“ treći su ciklus, a sadrže priče: „Trgovac i nova vlast“, „Država“, „Kruh“, „Učitelji“, „Potraga“, „Vodenica“, „Zajednički spomenik“, „Staljinova slika“ i „Povratak“.

Glavni aktant u ovome ciklusu jest vlast. Već se naslovom nagovještuje glavni motiv priče kojemu se uglavnom pridaju fantastična svojstva. U svakoj priči zaplet nastaje zbog vlasti. Tako su – dolazak nove vlasti, nove odredbe o poslovanjima i školstvu, provjere imovinskoga statusa, dolazak socijalizma, proglašavanje pojedinaca državnim neprijateljima, razlaz Tita i Staljina te ograničenost vlasti – svojevrsni pokretači radnje u orwelloskoj atmosferi straha nastaloj u totalitarnome sustavu. Problematiziraju se i egzistencijalistička pitanja s kafkijanskom notom (primjerice u priči „Povratak“). Daje se prikaz i kritika vlasti kao i društva. I u ovome je ciklusu riječ o bulgakovljevske atmosfere gdje se čudesne stvari ne percipiraju kao takve.

Fantastični su elementi iz zbirke razvrstani su u nekoliko skupina – čudesnost i snovitost, antropomorfnost, metamorfoze, personificiranje, gomilanje, nadnaravnost te ironizacija. Valja naglasiti da se u Čuićevim pričama nerijetko različiti elementi isprepliću, stoga ovdje nije riječ o strogoj podjeli. Cilj navedene podjele jest oprimjeriti pojedine elemente u njihovim egzemplarnim oblicima.

5.1. Čudesnost i snovitost

Snovitost kao nadrealistični element u svojoj je biti čudesan. U snovitosti se isprepliće moguće i stvarno s logički nemogućim dok je čudesnost svojstvo same prirode događaja ili određenoga motiva. U ovome se potpoglavlju oprimjeruju navedeni elementi u pojedinim Čuićevim pričama.

U priči „Leova kuća“ pripovijeda se o novome licu u gradu – Leu Rubiću i njegovoj novokupljenoj kući. Za grad – Duvno on predstavlja misterij te izaziva brojne fame zbog velikoga bogatstva kojemu Duvnjaci ne znaju podrijetlo. Oko kuće i okućnice koju je Leo kupio od braće Dizdar isprepletene su brojne priče. Uređujući kuću po svome ukusu i gradeći privatnost Leo navlači na sebe gnjev, „govorkanja“ i sumnje grada. Tako, primjerice, kada je posjekao trešnju koju je zasadio Hamidov otac, a uzgajao Hamid, najstariji čovjek u gradu ispričat će fantastičnu čudesnu priču koja se vezala uz tu trešnju, a prikaz je praznovjernosti društva;

„A kada Hamid spazi da nema trešnje koja ga podsjeća na oca, koja raste u grob, on će planuti; Hamid je uvijek govorio da trešnja plete svoje žile ispod očevih leđa u grobu stežući mu kosti da se ne razaspu.“ (Čuić, 2006: 23)

U priči „Djeca Ambrozija Ančića“ riječ je o Irmi Lazowskoj – Poljakinji koja dolazi u Duvno i Ambroziju. Nakon njezina dolaska, započinje njihova veza. Naturalistički je opisan njihov spolni odnos nakon kojega se Irma čudesno uvećava. Irma se povećala do te mjere da više nije mogla prolaziti ulicom.

„Irma narasta, uvećava se, gomila i (...) mijenja u licu.“ (Čuić, 2006: 34)

„A Irma je nevjerojatnom brzinom rasla, gomilala se pa su se neki i bojali. Sad već bijaše ulica kroz koje ona ne mogaše ni proći, a kad bi je zvali nije se mogla okrenuti nego bi se vraćala praveći oveći krug na cesti.“ (Čuić, 2006: 35)

S druge pak strane kako god se Irma povećavala tako se Ambrozije smanjivao, ali nije bio svjestan toga zbog čudesnoga cirkuskog ogledala;

„Ali, naglu promjenu Ambrozije nije ni zamjećivao jer je u kući imao ogledalo koje je u mladosti donio iz cirkusa, a koje je umrtvilo njegov lik iz mladosti i tako ga zadržalo.“ (Čuić, 2006: 37)

On se nakon Irmina odlaska u Poljsku, koja je po njegovoj procjeni u truhu imala pedesetero djece, počeo gubiti te je odbijao umrijeti sve dok mu se ne vrata djeca. To bi značilo da je njegov život čudesno produljen što je samo po sebi snovito kao i broj njegove djece;

„Nije spavao pa mu se dan produljivao. Godine su prolazile, Ambrozije se osipao, ali nikako nije umirao, čak ni bolovao nije, na veliko iznenađenje bolničkog osoblja i građana. (...) – Ne umirem za inat, i ne ću umrijeti sve dotle dok mi ne vratite djecu (...)“ (Čuić, 2006: 43).

U priči „Križevi“ klesar Tadija postavio je jedan od svojih mnogobrojnih križeva na Ivanov grob koji uz sebe veže snovite fantastične priče koje su pokazatelj straha u kojemu su „velike oči“;

„– Ivan raste – govorio je Ante Petrović jer mu se drvo nad glavom naglo razgranalo, izraslo i izvuklo žile iz zemlje koja je nabrekla, izbočila se i iz dana u dan se mijenjala, a onda u trenutku i pred očima Ivana Bočankića koji je kasnije suludo o tome pričao, sijevnulo iz zemlje izvalivši korijen.“ (Čuić, 2006: 28)

Tadijini su se križevi svugdje pružali. U sljedećemu primjeru križevi su uzrok snovite atmosfere te su uz to i personificirani;

„Uglavnom, njegovi križevi tik jedan iza drugog, pružali su se, protezali od groblja u strane; penjali se padinama, propinjali se kao mlade jele i sve je zabijelilo, zablitalo. A noći uopće nije bilo, križevi je razbiše, najprije po brdima ponad sela, a onda i u uvalama koje se mrkle iz nje izvlače i zamiču prema moru.“ (Čuić, 2006: 30)

Priča „Duvanjski WC-i“ društveno je angažirana jer progovara o mentalitetu Duvnjaka preko natpisa na zidovima WC-a te o njihovu utjecaju. U nju je utkana i kritika vlasti koja se odlučila za bojanje zidova nakon što su se pojavili natpisi koji su bili usko povezani s vlašću. Iako su WC-i obojeni živim vapnom slova se počinju i dalje čudesno pojavljivati po zidovima što, što Čuića približava Bulgakovu, a vidljivo je u sljedećemu citatu;

„(...) iz dana u dan sve su se jasnije vidjela slova; izbijala su kao da izrastaju i za nekoliko dana ponovno se moglo čitati gotovo sve ono što bijaše presvučeno vapnom.“ (Čuić, 2006: 51)

„Povratak“ je pak priča o Ivanu Aniću koji se nakon mnogo vremena vraća u Duvno, gdje ga nitko više ne prepoznaje, što priči daje svojevrsni pečat čudesnoga. U gradu nailazi na ulicu sa svojim imenom. Svi vjeruju da je on mrtav. Ivan je ogorčen zbog nastale apsurdne situacije – nitko mu ne vjeruje da je on taj za kojega se izdaje. Predsjednik općine ga uvjerava da je mrtav. U Duvnu ga se jedino sjeća najstariji čovjek u gradu. U svemu tome netko se dosjeti da bi valjalo zaviriti u općinske

knjige. Nakon što je Ivan rekao kada je rođen, utvrđeno je da se iznesena informacija poklapa s onom u matičnoj knjizi. Svejedno, svjetina mu ne vjeruje – počinje ga uvjeravati da je on Jakov Anić, njegov brat. Ivan se uopće nije snalazio, naprosto je blijedio dok se oko njega fantastično gomilao narod. Najednom matična knjiga fantastično oživljava gdje se ogleda snovitost;

„(...) gledali su u kolone koje im ništa više ne mogaše kazati, štoviše, sad su im se pred očima zamjenjivale, kao da su podatci iz prve prelazili u drugu i nanovo se vraćali, sve brže i brže, tako da ne mogahu ni pratiti zamjenu. Sada uopće ne znadoše je li kolona Jakova Anića bila kolona Ivana Anića, jesu li podatci o Jakovu Aniću zapravo podatci o Ivanu Aniću! Oni doista izgubiše niti, kad se pribraše, ne znadoše kad je koji rođen i koji kojem podatci pripadaju.“ (Čuić, 2006: 141-142)

„Zajednički spomenik“ priča je o prvome spomeniku u Duvnu izgrađenom od fantastičnoga kamena. Sam je spomenik čudesno opisan te kasnije dobiva fantastična svojstva;

„Odlučiše da spomenik isklešu od visoke neobične stijene koja se godinama bijeljela na brdu i mnogima zapinjala za oči, osobito profesoru Ančiću, ali on uza sav napor koji je ulagao, nije uspio odgonetnuti kako je stijena dospjela ovamo, u pučinu vapnenca, gdje izgledaše čudnovato, gotovo nestvarno.“ (Čuić, 2006: 124)

„Kad su odlazili, kad su se spuštali kućama i razilazili se isprepletenim stazama koje su vodile do spomenika na sve strane, spomenik im, visok i svijetao, ostajaše iza leđa i na veliko čudo uopće se ne umanjivaše u daljini; on se podjednako vidio odasvud, vitak i blistav, ponosan i svečan, pun slave, izdvojen i osamljen.“ (Čuić, 2006: 126)

„Precizni klesar Tadija činio je sve da prepolovi kamen. Činio je to strpljivo i oprezno tankim i dugim dlijetom, pa čekićem, te napokon vatrom (...) ali sve bijaše uzalud (...) dlijeto se odbijaše od kamena i Tadija ga jedva zadržavaše u rukama, čekić mu odskakao i kamenu ništa nije moglo nauditi, a vatra se u mlazovima odbijala, odvajala, plamen se izvijao tako da ga nije mogao začaditi. (...) Doista je Tadija podnio neviđene muke nekoliko dana (...) primjenjivao kemijske formule, rezao kamen nekim novim, ranije neviđenim pilama u Duvnu, ali mu ništa nije pomoglo, nikako mu nije pošlo za rukom odvojiti dva spomenika koji više nisu smjeli biti zajedno, na okupu.“ (Čuić, 2006: 127)

5.2. Metamorfoza i antropomorfnost

Metamorfoza je svojevrsna preobrazba dok je antropomorfnost čovjekoliki izgled drugoga bića, što je ilustrirano u priči „Križevi“ kad se nakon stanovitoga vremena grad se pobunio i stao goniti klesara Tadiju koji se najednom i sam pretvara u križ. Ta se metamorfoza može promatrati na egzistencijalnoj razini te kao svojevrsan kafijski element – Tadija, otuđen od društva, gubi sebe i svoj identitet;

„Pred kućom dokle je stigao s križevima, na ogradi, pod lukom očiju svojih gonitelja Tadijine se ruke spuštaše ravnomjerno i zaustaviše se tako da se Tadija pretvori u križ. Hladio se i hladio, blijedio i blijedio, stvrđjavao se, stvrđjavao i krutio, naprosto se uvlačio u se, a zatim se smirio. (...) Utom zadihan i zbunjen, pristiže svećenik koji se na prepad probi do ograde, ali se i sam zaustavi pred Tadijinim tijelom koje se ne razlikovaše od križa pa ga u prvi mah

svećenik i ne opazi. Dugo mu je trebalo da se snađe, a onda vidje kako ispod Tadijina tijela, sad krutog i bijelog, ispade brojka †1953.“ (Čuić, 2006: 31-32)

U priči „Jelenine želje“ njezine su želje personificirane. Na kraju priče Jelenu obuzima želja o smrti. Tako Jelena počinje umirati – pretvarati se u želju što jača;

„Jelena bi zasigurno izdahnula pod pritiskom svih ostalih želja da ova o smrti ne stiže naglo i drsko i Jelena ili od straha ili zbog nemoći, zaželi da je ispuni (...) Ali ova o smrti se doista uvećavala, nadirala snažno i pred njom su ustuknule sve, pa i one najsitnije (...) širila se želja o smrti obuzimala Jelenu, stezala je u grlu, rasplinjavala se po cijelu tijelu, stezala ju je i u grudima i oko vrata kao omča, osjećala je da je vješaju s tom željom a usnama i vidjelo se u prozoru kako blijedi i kako se blijedilo zrcali i popunjava prozorsko okno, kako joj krv otječe nekamo, a ne izlijeva se i kako joj se smežurava lice, noge gube snagu, sklapaju se oči i nemoćaju ruke, i napokon, kako se Jelena sva pretvara u želju što jača.“ (Čuić, 2006: 72)

Rađanje Jelenine želje za smrću može se razumjeti s obzirom na njezinu nemoć da se odupre svojim željama, nemoć da ih utiša – ona im se u potpunosti počela prepuštati te doživljavati metamorfozu – nestanak.

Na kraju priče „Povratak“ glavni lik čudesno preispituje i gubi svoj identitet – doživljava svojevrsnu metamorfozu. Vlast svojim nametnutim dogmatskim mišljenjem, za kojim se povodi društvo, egzistencijalno uništava pojedinca. Ivanovo propitkivanje vlastita identiteta dolazi kao posljedica kafkijanskoga otuđenja u vlastitome svijetu – on gubi svoje ja.

„Gledao je ploču, sad kao veću, ispunjenu ćirilničnim i latiničnim slovima, krupnijim i življim i iznova uhvati svoje lice u potamnelom i prljavom oknu slastičarnice „Kod Idriza“ i, što ga dulje gledaše, to mu postajalo umornije i nepoznatije, sve dok se napokon ne upita je li uopće njegovo?!“ (Čuić, 2006: 142)

5.3. Personificiranje

Personificiranjem se mrtvim stvarima i predmetima pridaju žive osobine. Takav je slučaj u priči „Jelenine noćne košulje“ koje imaju simboličko značenje. One simboliziraju ljude što se očituje u sljedećemu citatu;

„U košuljama joj, kao u pismima, dopiru vijesti iz svijeta što se stalno mijenja, a ona ne izlazi pa je tako mirna.“ (Čuić, 2006: 73)

U navedenom bi se citatu košulje mogle simbolički tumačiti kao Jelenini gosti ili klijenti s obzirom na opisan sumnjiv Jelenin moral o kojemu se doznaje u ovoj priči. Nakon što joj gosti odlaze, ostavljaju joj svoje košulje koje ostaju kao uspomene i simboli njihovoga nekadašnjeg druženja. Košulje su personificirane što je vidljivo i iz sljedećega citata;

„Te košulje oživljuju pred očima, miču se i drhte; na njima su tragovi ruku u grčevitu stisku, oblici nogu, otisci cijela tijela što se u suludu zaletu zaustavilo, zarilo i zaplelo u košulji.“ (Čuić, 2006: 74)

Jelena se, oblačeći u košulje, vraćala u prošlo vrijeme što bi se moglo tumačiti kao modificirani proustovski motiv – nije se vraćala osjetilom mirisa nego osjetilom dodira tkanine, no kad je nagomilala toliko košulja koje su se mogle vidjeti već izdaleka dolazi do masovne scene – gomilanja ljudi – grada oko Jelenine kuće, što je kao motiv gomilanja također značajka fantastike.

„Moglo se vidjeti i to kako žure ljudi, primiču se i kako su se napokon sjatili oko Jelenine kuće. Ali košulje su sada ispadale iz kuće, kroz prozore pa se još u zraku rojile, padale im na glave i vidjele im se ruke kako se nemoćno bore. Strah im se razlijevao po licu a oni su nemoćni gledali kuću kako se oteže u nebo i zarasta u košulje, sad bijele i čiste, bez ičijeg traga, svježije i lijepije, gotovo svete.“ (Čuić, 2006: 78)

U gore navedenom citatu simbolički je prikazan, gomilanjem košulja, broj ljudi s kojima je Jelena bila dok je nagomilano društvo oko njezine kuće paralizirano strahom promatralo prizor oživjelih košulja.

U „Jeleninim željama“ priča se o željama koje su doslovno okovale Jelenu. Želje su personificirane, što se očituje u nekoliko navoda u tekstu. To se može tumačiti stvarnom ljudskom patnjom i pritiskom koji može uzrokovati psiha. Personifikacija želja jest fantastičan element. U sljedećim je redcima navedeno nekoliko opisa personificiranih želja:

„(...) Jelenu su obuzele želje, osule se, pristigle i narojile se tako da ih je jedva razaznavala, sustizale su, potiskivale jedna drugu, očitovale se varljivo i iskreno, zatim se povlačile, bježale i vraćale se, a tijelo bi se pri tom ježilo, nadolazilo i lakšalo kao da se otapa. Želje bi pristizale i snažno je obuzimale, naprosto stezale, ponajčešće uvečer (...).“ (Čuić, 2006: 66)

U priči „Jelenino tijelo“ personificirana je država. Takvim se prikazom ona kritizira;

„(...) ja se bojim države jer sam bio dijete kada je pristizala, a dolazila je tenkovima i stravično, sa sirenom i trubama; klizila je cestom ne zaustavljajući se, pa su se mnogi, i moj otac, bojali da u tom silnom zaletu ne projuri, pa opet godinama bez nje, ali država je naglo stala i prosula vojnike po gradu (...).“ (Čuić, 2006: 81)

U priči „Trgovac i nova vlast“ kuća trgovca je personificirana, ona propada usporedno sa svojim vlasnikom;

„Kad još vidnije oslabi, primjetiše da je hrom i on se povuče u kuću. (...) I kuća mu je slabila: počele su s nje otpadati crne opaljene daske kojima je bila tvrdo potkovana kao i gotovo cijelo Duvno, pa se na zimi usijavalo i crnjelo kao da će svakog trenutka planuti.“ (Čuić, 2006: 90)

U priči „Staljinova slika“ personificiran je u gradskim pričama ormar. On postaje fantastičan.

Te priče dolaze kao rezultat tajnovitosti Ivana Ančića koja je izazvala sumnju grada i vlasti;

„Iz dana u dan taj zagonetni ormar postojao je opasniji, on je naprosto rastao, oživljavao i rađao strah; sve misli u Duvnu okupljale su se oko njega: onako drven i siv, prašnjav već godinama, prijetio je gradu kao sotona. (...) Gospođa Irma tvrdila je da ormar noću hoda. (...) Uglavnom, sve ovo bijaše dovoljno da u gradu bljesne priča kako to nije običan ormar nego je napravljen od nekog ruskog drveta iz Sibira koje lista zimi; Ivan je ormar dobio na dar od nekog dalekog prijatelja, a milicija i lakovjernici brzo su utvrdili da mu ga je poklonio osobno Staljin.“ (Čuić, 2006: 130)

5.4. Gomilanje

Gomilanje kao pojačavanje nevjerojatnoga dojma prožimlje gotovo sve priče u zbirci. Ono je uvijek u službi pojačavanja određenoga dojma, odašiljanja određene poruke ili kritike.

U priči „Djeca Ambroza Ančića“ tematizira se dolazak strankinje u Duvno, gdje se prikazuje makrosvijet opisivanjem mikrosvijeta. Irma je Poljakinja te je zato nepoželjna u Duvnu, osobito od strane vlasti, što opet govori o ondašnjem političkom stanju – o razlazu Jugoslavije i Poljske. Fantastični element njezinog okrupnjivanja za vrijeme trudnoće te obrnuto proporcionalno smanjivanje Ambrozija simboličan su prikaz pogleda grada na prislan odnos nekoga njihovog i nekoga „tuđeg“. Nakon Irmina odlaska s pedesetero djece u trbuhu Ambrozije nakon stanovitoga vremena kreće u potragu;

„Kako se djeca nisu pojavljivala Ambrozije je otišao u potragu za njima iz koje se nikada nije vratio – misteriozno nestaje. Ali su se zato, nakon Ambrozijeva odlaska, također misteriozno počela pojavljivati njegova djeca – skrivala su se od prolaznika i bježala u šume.“ (Čuić, 2006: 44-46)

S obzirom na to da je riječ o pedesetero djece, riječ je o fantastičnome elementu gomilanja.

„Pisma o Jeleni“ priča su o pismima koje je Jelena jednoga dana odbila primati iz nepoznatoga razloga. Tako su se ona fantastično počela munjevitom brzinom gomilati u Duvno – u pošti nisu znali kuda bi s njima, a nisu ih mogli vratiti jer nije bilo povratne adrese. Grad se zainteresirao za ta pisma te je provalio u poštu ne bi li se domogao pisama. Nedugo zatim započinje čitanje pisama, ali što su više čitali, manje su ih razumjeli. Spomenuto je nerazumijevanje gomile pisama u svojoj biti fantastično. Ta bi se fantastičnost mogla tumačiti tako da određenu poruku može razumjeti samo ciljani primatelj pod pretpostavkom da mu je poznat ili objašnjen kontekst poruke. U sljedećem je citatu naveden dio teksta koji prikazuje nerazumijevanje gomile pisama;

„ – Ovo ne razumijem – reče. Posegnu za drugim i hitro ga otvori. – i ovo! – reče. – Pokušaj, pokušaj – bodrili su ga. Mladić je sricao što mu je polazilo za rukom ali ga ni ljudi nisu

razumjeli. Izenađeni, zgedali su se bez riječi. (...) –Ni ovo ne razumijem – povika očajno. (...) – Ovo je na hrvatskom – reče kad prekinu s čitanjem – ali ga ne razumijem. Ovaj nešto mudruje...“ (Čuić, 2006: 63)

„Država“ je priča koja slikovito prikazuje pravednost ondašnje nove države. Dakle, Andriju Višića je dopalo da prenese glas o dolasku države. Nakon njega u Duvno dolazi kamion s dvojicom uniformiranih ljudi koji tvrde da će nahraniti sav narod. Kreću dijeliti poklone, ali ih dijele nepravedno. Dolazi do fantastičnog elementa gomilanja – ljudi oko kamiona i samih darova. Zbog nepravedne raspodjele nastaje razvrat i kaotično stanje koje je prikazano naturalističkom masovnom scenom. U sljedećim citatima prikazano je skupljanje i gomilanje razularene mase te gomilanje darova;

„Narod se zbijao oko kamiona, potezali su predmete, gledali i razgledavali, vidjeli su stvari koje im ne bijahu znane niti im uspijevaše otkriti svrhu (...) Narod se gurao, zbijao, sad nervozno i nestrpljivo, svi u iščekivanju, zauzimali su mjesta za one koji će doći (...).“ (Čuić, 2006: 97)

„(...) narod je jednako tako pristizao, hvatao sve što bi čovjek s kamiona pružio i cijeli se tijekom nevjerojatno ubrzavao, tako da su ljudi pristizali sa svih strana i veoma brzo dolazili na red, dovodili su djecu i činilo se da su neki dolazili i po dva puta jer nitko više nije mogao ravnati ovim neobičnim procesom (...).“ (Čuić, 2006: 98)

„Darovi s kamiona rojili su se po zraku, vješali se o drveće, vjetar ih je dizao pa su zapinjali za dimnjake i vrhove brda i za tili čas cijelo se selo okiti darovima države.“ (Čuić, 2006: 98)

U priči „Duvanjski WC-i“ dolazi do fantastičnoga gomilanja ljudi koje je u suštini groteskno i naturalističko, oko WC-a. Način na koji se gomilaju kritika je čovječje naravi.

„Kad ukloniše biljetera, narod, kao za inat, nagnu k WC-ima. Svi ne mogaše ni stati, gurali su se, nasrtali, a neki se i tukli objašnjavajući da imaju više prava jer su bolesni i ne mogu zadržati kad ih natjera. Jedan je objašnjavao da je pojeo pokvarenu hranu i ako ga ne puste, pustit će on po njima ma što se dogodilo. Neki su zahtijevali da vlast odmah dogradi još dva WC-a ili će oni srati gdje stignu, na ulici, u kavanama, a možda i u zgradi gradske uprave. Oni nisu čekali da im se zahtjev proslijedi na pravo mjesto, stali su svlačiti hlače ispred WC-a, na očigled trgovaca (...) građani su se slijevali sa svih strana i slagali kao ptice na zidove oko tržnice...“ (Čuić, 2006: 51-52)

Nadalje su se na WC-ima počinjale misteriozno pojavljivati poruke koje su kritizirale vlast i društvo. Nakon toga vlast je donijela uredbu koje su trebale riješiti probleme koji su nastajali oko WC-a. Dolazi do novog gomilanja:

„(...) svježe izmetine zasijane oko WC-a sad su već otjerale na ulicu i razlijevale se oko brijačnice i ljekarne (...) Izmetine su se razlijevale i slijevale, pa zaustavljale oko kuća, vlaga se uvlačila u zidove, rasprostirala se po njima nagrizajući ih (...).“ (Čuić, 2006: 55)

Spomenuta „najezda“ fekalija u prenesenom smislu bi se mogla tumačiti porukom da problemi društva i vlasti ne prestaju postojati uredbama koje će „staviti stvari pod tepih“.

Priča završava rečenicom koja sugerira da ispisivač nikada nije prestao ispisivati članske iskaznice Društva za spas i održavanje duvanjskih WC-a:

„On je iskaznice munjevito punio, bacao ih, naprosto su sijevale oko njega i na odbljesku sunca jedan priseban vojnik vidje da je ispisivač u iskaznicu koju imaše u rukama, pod Red. Br., upravo upisao: 3729. I dok u ovaj zapis o duvanjskim WC-ima slažemo posljednja slova, naš zapisivač zasigurno niže svoju tko znade koju po redu brojku, ali jamačno visoku i lančastu, kao ova 5111970.“ (Čuić, 2006: 56)

U priči „Kruh“ dolazi do gomilanja kruha jer se zbog novih odredba vlasti društvo ne usuđuje kupovati u pekarnici Vida Dilbera. Tako je on nakon nekoliko dana zatrpao i pekarnicu i prodavaonicu. Kad nije imao više gdje slagati kruh došlo je do sljedeće situacije;

„(...) spuštali su ga pomoćnici u vlažan podrum i dizali na tavan. Prostora više doista ne bijaše pa ga je Vid iznosio i u dvorište i nizao ispod drveća. Počeo je kruh iznositi na ulicu jer je pomišljao da su građani zaboravili na nj (...)“ (Čuić, 2006: 104)

Gomilanje je karakteristično i za priču „Učitelji“, ali je upotpunjeno metamorfozom:

„Otvoriše jednu, pa drugu dvoranu, ali obje bijahu prazne. Otvoriše dalje, ali se ništa ne popravi. Sada su hitro otvarali jednu za drugom, ubrzavali, naprosto skakali s vratiju na vrata, munjevito se sustizali i hvatali, naprosto se otimali za kvake, sada više nisu ni pazili koja su otvorili a koja ne, nisu ni znali jer je naglo provalio vjetar u školi i zapetljao se u dvoranama, zaurlikao, provlačio se i suludo jurio kroz rastvorena vrata, čuli su kako se negdje slomio prozor, vrata bijahu sva jednaka, iste boje i građe, istog oblika, a zasigurno ih je kovala i sastavljala jedna ruka, ali detalje više nisu zamjećivali jer su im oči slijedile misli što su ih gonile naprijed, bacale od vratiju do vratiju, nisu stigli ni izbrojiti sve prostorije, sada više uopće nisu sumnjali da se škola okreće kao vjetrom dignuta i pokrenuta; zahvaćeni vjetrom, i oni sami nađoše se na dvorištu i vidješe kako niz otegnutu dolinu, posljednji u koloni, za ruku odvodi dijete onaj koji ne bijaše u gomili, na putu, nego stajaše po strani, mudro i zagonetno.“ (Čuić, 2006: 111)

Ova fantastična metamorfoza škole i odlazeća kolona može se tumačiti kao negativan odnos djece koja bi činila tu školu te njihovih roditelja prema odredbama vlasti.

5.5. Nadnaravna moć

Nadnaravne moći su svojstva koja nadilaze realne mogućnosti. U priči „Ivanov grob“ Ivan je fantastično opisan kao nadnaravni lik što je vidljivo u sljedećemu citatu;

„(...) poznato je da je Ivan bio takve naravi, čudne, da je zdrav mogao razmješati brda, a bolestan bi opet opadao do te mjere da bi se jedva kretao, teško govorio i ne bi jeo.“ (Čuić, 2006: 17)

Njegova je smrt personificirana te prikazana kao svojevrsna moć;

„Njegova smrt zapravo je zaustavila sve nas, ubila u nama moć kretanja, kao sotona. Svi se nečega pribojavamo, strepimo. A kada ga budemo sahranjivali, ljudi će stajati po strani, držati se mirno, a neki će podrhtavati.“ (Čuić, 2006: 18)

Navedeni citati prikaz su priča i praznovjerja društva nastaloga u strahu od Ivana svadljive naravi kojega nisu voljeli, zafrkavali su ga ili su ga se bojali. Tako on čak smrću jedva pronalazi spokoj zbog osude, straha i pobune živućih.

U „Križevima“, priči o duvanjskom umjetniku Tadiji koji je klesao križeve, on je prikazan kao nadnaravni klesar čiji križevi imaju fantastična svojstva koja će se tijekom priče umnožiti. Tako Tadiji nije bila potrebna ni svjetlost da bi klesao;

„Tadiji svjetlost ne bijaše potrebna jer je kamen blistao i osvjetljavao mu radionicu punu križeva, a pored toga, Tadija je sve križeve imao u glavi, znao je čak i kako koji stoji, kako na brdu dolazi; naprosto su mu ispadali iz glave i curili niz dlijeto u kamen.“(Čuić, 2006: 26)

5.6. Ironizacija

U ovoj su skupini izdvojeni neki od primjera kada se ironija koristi kao fantastični element iz nekoga određenog razloga.

U priči „Duvanjski WC-i“ nailazimo na ironizaciju pri opisu Šimina vida, koja je vidjela očima kako izrasta bilje oko WC-a, što je fantastični element u službi ironijskoga humora;

„(...) stara Šima je pripovijedala kako je očima vidjela kako izrasta bilje; u to nitko nije sumnjao jer je Šima imala velike i krupne oči i uvijek je vidjela sve uvećano, pa su je često odvodili inženjeri da im zamjenjuje uređaje.“ (Čuić, 2006: 52)

U priči „Potraga“ vlast laž poima na fantastičan način. U ovome je slučaju fantastika u službi ironizacije vlasti:

„Nije uopće teško uočiti kako su znamenke u nizovima napisane u nejednakim razmacima, s manje ili više ljubavi i odanosti, sa strahom ili odvažno.“ (Čuić, 2006: 114)

6. Zaključak

Čuićeve priče imaju realnu podlogu u životnoj zbilji, što se očituje čestom uporabom tema o odnosu pojedinca i vlasti, odnosno mase i kolektiva prema ljudskoj individualnosti. Napetost u razrješavanju tih odnosa poetički se razrješuje iskorakom u fantastično, odnosno uporabom fantastičnih motiva u pripovjedačkom postupku.

Upravo taj stilistički postupak, što pokazuje i analiza fantastičnih motiva u njegovim pripovijetkama, razvidno otkriva duboke ponore zbilje u kojoj živi i djeluje autor.

Riječ je o stvarnom prostoru neslobode pojedinca u jednom totalitarnom i zatvorenom društvu, u kojem, po logici stvari, uvijek stradava pojedinac.

Analiza fantastičnih elemenata pokazuje da je Čuićeva zbirka „Staljinova slika i druge priče“ po određenju fantastična književnost, jer je sukladna i teoriji fantastične literature po kojoj, kao preduvjet fantastičnog jest to da ta književnost čitatelja dovodi u dvojbu - je li riječ o čudnim ili čudesnim događajima, odnosno stavlja ga u poziciju neodlučnosti. Fantastični elementi u pričama nisu strogo odijeljeni, oni se nerijetko, takoreći, preklapaju. Riječ je o sljedećima motivima: čudesnost i snovitost, metamorfoza i antropomorfnost, personificiranje, gomilanje, nadnaravna moć te ironizacija.

Osim utjecaja nacionalne književne tradicije, posebice zbog uporabe groteske, kod Čuića je evidentan i utjecaj Bulgakova što posebice pokazuju pripovjedački postupci, u kojima se likovi njegovih priča uopće ne čude fantastičnim događajima.

7. Sažetak: Fantastični elementi u zbirci Stjepana Čuića „Staljinova slika i druge priče“

Analiza fantastičnih motiva pokazuje da je zbirka Stjepana Čuića „Staljinova slika i druge priče“ po određenju fantastična književnost jer je sukladna i teoriji fantastične literature po kojoj, kao preduvjet fantastičnog jest to da ta književnost čitatelja dovodi u dvojbu - je li riječ o čudnim ili čudesnim događajima, odnosno stavlja ga u poziciju neodlučnosti. Čuićeve priče imaju realnu podlogu u životnoj zbilji, što se očituje čestom uporabom tema o odnosu pojedinca i vlasti, odnosno mase i kolektiva prema ljudskoj individualnosti. Napetost u razrješavanju tih odnosa poetički se razrješuje iskorakom u fantastično, odnosno uporabom fantastičnih motiva u pripovjedačkom postupku.

Ključne riječi: Stjepan Čuić, fantastični motivi, priče, Hrvatsko proljeće

Summary: Fantastic elements in the collection of Stjepan Čuić „Stalin's image and other stories“

An analysis of fantasy elements indicates that the collection of short stories by Stjepan Čuić – "Stalin's Picture and Other Stories," can be characterised as fantastic literature because it is compatible with the theory of fantastic literature which as a precondition of the fantastic causes ambiguity among readers of whether these are odd or supernatural events, and puts the reader into a position of hesitation. Čuić's stories have a realistic base in life's realities, which is often visible in the use of topics in regard to the individual and authorities or the masses and collective groups toward human individualism. The tension in resolving those relationships are poetically resolved by stepping into the fantastic, and the use of elements of fantasy through a narrative style.

Key words: Stjepan Čuić, fantasy elements, stories, Croatian Spring

8. Izvori i literatura

Izvori:

Čuić, Stjepan. (2006). *Staljinova slika i druge priče; Tridesetogodišnje priče*. Zagreb: Alfa

Literatura:

Babić, Ivana. (2016.). *Hispanoamerička fantastika Gabriela Garcíe Márqueza u Staljinovoj slici i drugim pričama Stjepana Čuića*. Zadar: Sveučilište u Zadru.

Donat, Branimir. (1975). *Stotinu godina fantastičnoga u hrvatskoj prozi*, u: *Antologija hrvatske fantastične proze i slikarstva*. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 7-56.

Donat, Branimir i Zidić, Igor. (1975.). *Antologija hrvatske fantastične proze i slikarstva*. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber.

Fališevac, Dunja i drugi. (2000.). *Leksikon hrvatskih pisaca*. Zagreb: Školska knjiga.

Golob, Zvonimir i Majetić, Alojz. (1979.). *Suvremeni pisci Hrvatske: Leksikon članova Društva književnika Hrvatske*. Zagreb: DKH-JAA-OOOUR Autorska agencija za SR Hrvatsku-Nakladni zavod Matice hrvatske.

Kovačević, Mate. (2016.). *Biljezi hrvatskoga identiteta* Zagreb: Hrvatsko slovo.

Kovačević, Mate. (2016.). *Uronjenost u sudbinu prostora i naroda*, u: *Ljudi i tice*. Tomislavgrad: Naša ognjišta, 289-293.

Kuvač-Levačić, Kornelija i Car, Amanda. *Društveni i politički ideologemi hrvatske fantastične proze (na primjeru Desnice, Čuića i Brešana)*, *Croatica et Slavica Iadertina*, VIII/I (ožujak, 2012.), 287-297.

Macan, Trpimir i Holjevac, Željko. (2013.). *Povijest hrvatskoga naroda*. Zagreb: Školska knjiga.

Petrač, Božidar. (2006.). *Poglavlje o Čuiću*, u: *Staljinova slika i druge priče; Tridesetogodišnje priče*. Zagreb: Alfa, 277-291.

Solar, Milivoj. (2007.). *Književni leksikon*, Zagreb: Matica hrvatska.

Šicel, Miroslav. (1997.). *Hrvatska književnost 19. i 20. Stoljeća*. Zagreb: Školska knjiga.

Todorov, Tzvetan. (1987.). *Uvod u fantastičnu književnost*. Beograd: Pečat.

Visković, Velimir. (1983.). *Mlada proza: eseji i kritike*. Zagreb: Znanje.

Mrežni izvori:

HE (2018) <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=13512> Pristupljeno 29. kolovoza 2018.

Kovačević, Mate (2014.). „Čuićeve sažete forme s mnoštvom slojevitih značenja“, <http://www.hrsvijet.net/index.php/kultura/74-knjigozori/35166-mate-kovacevic-cuiceve-sazete-forme-s-mnostvom-slojevitih-znacenja>, Pristupljeno 29. kolovoza 2018.

Lovrenović, Ivan (2017.). Roman „Orden“ u Bijeloj knjizi, <http://ivanlovrenovic.com/2017/10/roman-orden-u-bijeloj-knjizi/>, Pristupljeno 29. kolovoza 2018.